

**БЪЛГАРСКАТА ЗЕМЕДЕЛСКА БАНКА
В ПЕРИОДА 1912–1914 Г.**

Росица ЗЛАТИНСКА

Abstract: *The text presents and analyzes the function and development of the Bulgarian Agricultural Bank in the period of the First and Second Balkan Wars. After an almost eight-year period of peace, the agricultural institution faces the challenge of developing credit activity in a military period. The text examines not only the general credit activities of the bank, but also the changes of the operation of the bank branches during the war period.*

An indicator of the state of the Bulgarian Agricultural Bank during the war period (1912–1913) compared to the period preceding the wars are the changes in the total number and amount of the active banking operations. During the wars, the number of active banking operations and their amount experienced some decline. This decline is explained by the changes in the country's economic life as a result of the two Balkan wars.

A new moment in the activity of the credit institution is the provision of financial support to the refugees coming from the neighboring Balkan countries after the end of the Second Balkan War. The Agricultural Bank lend money to the refugees for food and for the construction and furnishing of their farms.

Key words: *Bulgarian Agricultural Bank, agricultural credit, loan, deposits, credit activities*

JEL: N00, N23, N24, N43

Като част от организираната земеделска кредитна система в България, Българската земеделска банка¹ има своята дълга история и преминава през различни етапи на развитие и усъвършенстване. В рамките на първите осем години от основаването си (от 1904 г. до 1912 г.) земеделската институция претърпява различни организационни и функционални промени и отбелязва значителен темп на развитие. Тя утвърждава способността си да привлича парични средства и да пласира наличния капиталов ресурс. Банката доказва ролята си на посредник между нуждаещото се земеделско население и предлагашите паричен капитал. Показател за това са цифровите данни, представяни в ежегодно издаваните от кредитната институция отчети. Чрез активната кредитна дейност, БЗБ подкрепя земеделското население и оказва положителна роля за развитието и просперитета на селското стопанство.

Научноизследователската цел на настоящата разработка е да се разгледа общо състоянието, дейността и ролята на земеделската банка, а времевият диапазон върху който се акцентира е периодът от 1912 г. до 1914 г. Така очертаният период е важен, поради факта, че на банката се налага да развива кредитна дейност в едни по-специални условия – военни (1912–1913). За целта в хода на изследването се разглеждат и отчитат особеностите на кредитната дейност общо за земеделската банка и промените в операциите, които извършват отделни клонове на банката през военния период. Нов момент в дейността на кредитната институция е оказването на финансова помощ и подкрепа на притока от бежанци, идващ от съседните балкански страни след края на Втората балканска война.

След близо осемгодишния мирновременен период, земеделската институция се изправя пред предизвикателството да развива кредитна дейност

¹ Българската земеделска банка е основана на базата на приетия, по време на управлението на Народнолибералната партия начело с генерал Рачо Петров, Закон за Българска земеделска банка. Държавен вестник, бр. 288 от 31 декември 1903 г. Законът за Българската земеделска банка влиза в сила от 1 януари 1904 г. и отменя законите за Земеделските каси от 23 декември 1894 г. и 23 февруари 1897 г. Чрез създаването на БЗБ, държавната власт осъществява известна централизация в областта на земеделския кредит.

във военен период² (Sazdov, Popov & Spasov, 2003, pp. 439-494; Hall, 2000). Като всички войни и тези два последователни конфликта, дезорганизируют обществените и икономическия живот в страната. Освен това от съществено значение е фактът, че началото на военните действия през есента на 1912 г., съвпада с т. нар. „главен банков сезон” (Report, 1913). Това е периодът, когато земеделците продават произведената земеделска продукция, погасяват заемите си и депозират излишните си парични наличности в банката. Тези обстоятелства карат Земеделската банка бързо и адекватно да приспособи операциите, които извършва към новите, военни условия, за да отговори на нуждите и потребностите на обществото.

Показател, за състоянието, в което се намира БЗБ през военновременния период (1912–1913) в сравнение с периода непосредствено преди войните, са промените в общия брой и сумата на активните операции, които тя върши. Към тази група банков операции се отнасят отпусканите кредити. Най-ясно тази информация се придобива от данните, представени в следната таблица.

Таблица 1.

Движение на броя и сумата на активните операции на БЗБ

Година	Операции	
	Брой	Сума в хил. лв.
1911 г.	853 280	1 308 697
1912 г.	489 914	1 098 515
1913 г.	406 234	781 056
1914 г.	700 086	1 150 864

Източник: Юбилейна книга на Българската земеделска банка 1864–1879–1904–1938, София, 1931, с. 189.

² Първата балканска война (1912-1913) започва през октомври 1912 г. Тя се води между Османската империя от една страна и държавите от Балканския съюз (България, Гърция, Черна гора и Сърбия). Първата балканска война завършва с подписването на Лондонския мирен договор през май 1913 г. Втората балканска война (1913 г.) започва през юни 1913 г. Военните действия се водят между България от една страна и Гърция, Черна гора, Сърбия, Румъния и Османската империя от друга. Последователно през август и септември се подписват първо Букурещкият, а след това и Цариградският договор, с които се слага край на войната.

От цифрите, посочени в таблицата е видно, че в периода на войните, общият брой на активните банкови операции и тяхната сума търпят известен спад. Това намаление, изразяващо се в свиване на банковата дейност, се обяснява с промените в стопанския живот на страната, които са вследствие на двете балкански войни.

Важен показател за оценка на банковата дейност се явява печалбата на земеделската институция. От отчетите на БЗБ за 1912 г. и 1913 г. се вижда, че величината на реализираната печалба се увеличава. Нагледно движението на брутната и чистата печалба в тези военни години е отразено в таблицата.

Таблица 2.

Движение на брутната и чистата печалба на БЗБ за 1912 г. и 1913 г.

Година	Брутна печалба	Чиста печалба
1912	10 561 808,34 лв.	3 126 518,48 лв.
1913	13 734 992,71 лв.	4 889 265,48 лв.

*Източник: Отчет на Българската земеделска банка за 1912 г., София, 1913 г., с. 8.;
Отчет на Българската земеделска банка за 1913 г., София, 1914 г., с. 9.*

Брутната печалба през 1913 г. е с 3 173 184,37 лева повече спрямо 1912 г. При чистата печалба това увеличение е с 1 762 747 лева. В използваните информационни източници липсват сведения, но вероятно тук не се отчита инфлацията по време на военния период.

Главната част от собствения капитал банката се пада на основния ѝ капитал. Движението на основния капитал на кредитната институция през последната мирновременна година и военния период нагледно се представя в таблицата.

Таблица 3.

Движение на основния капитал на БЗБ в периода 1911–1913 г.

Година	Капитал на 31.XII предната година	Увеличението му през годината	Всичко
1911 г.	42 845 403 лв.	1 509 295 лв.	44 354 698 лв.
1912 г.	44 354 698 лв.	1 095 149 лв.	45 449 848 лв.
1913 г.	45 349 848 лв.	1 740 069 лв.	47 189 917 лв.

Източник: Юбилейна книга на Българската земеделска банка 1864–1879–1904–1938, София, 1931, с. 137.

Постепенно увеличаване на основния капитал на земеделската банка е налице през разглежданите три последователни години.

Запасният капитал също нараства през военния период. На 31 декември 1911 г. стойността му е 5 890 912, 34 лева. За една година той се увеличава с 993 413,69 лева и в края на 1912 г. става 6 884 326,03 лева (Report, 1913). През следващите дванадесет месеца капиталът нараства, но с по-малка величина – 342 248,58 лева и на 31.12.1913 г. той е 7 226 574,61 лева (Report, 1914).

Непроменени се запазват трите варианта на срочните влогове – до 1, 3 и 5 години. За сумите внесени до една година дължимата лихва е 3%, а за тези до три и пет години, съответно 4 и 5%³. На 31 декември 1912 г. общият брой на срочните влогове е 22 440, като от тях най-голям е броят на петгодишните влогове – 20 700, следват тригодишните – 1 019 и накрая влоговете със срок до една година. Последните са 721 на брой (Report, 1913). За една година броят на срочните влогове е нараснал на 23 546. И през 1913 г. като най-предпочитани влогове се открояват петгодишните (Report, 1913). Според занятието си, основната група вложители в банката са неземеделците, следвани от земеделците и накрая общините.

Таблица 4.

Разпределение на срочните влоговете според съсловието на вложителите

	1912 г.		1913 г.	
Неземеделци	14 224 бр. влогове	31 951 781,63 лв.	15094 бр. влогове	31 138 169,81 лв.
Земеделци	5871 бр. влогове	8 334 196,89 лв.	5892 бр. влогове	8 895 385,44 лв.
Дружества и общини	2345 бр. влогове	4 162 503,39 лв.	2560 бр. влогове	4 527 646, 98 лв.

*Източник: Отчет на Българската земеделска банка за 1912 г., София, 1913 г., с. 5.;
Отчет на Българската земеделска банка за 1913 г., София, 1914 г., с. 5.*

При останалите банкови влогове също се отбелязва увеличение през военния период. Най-пълна и ясна представа за движението на влоговете на БЗБ непосредствено преди войните и по тяхно време придобиваме от данните, представени в таблицата.

³ Банков преглед, 1-2, 1915, с. 16.

Таблица 5.

Движение на влоговете на БЗБ за период от три години

Год.	Срочни	Сиротски	Безлихвени	Лихвени	Всичко
1911 г.	42 809,30лв.	7656,10лв.	8195,90лв.	11 907,50лв.	70 568,80лв.
1912 г.	44 448,50лв.	7927,90лв.	7829,50лв.	13289,00лв.	73494,90лв.
1913 г.	47 561,20 лв.	8110,00лв.	8342,00лв.	14 010,20лв.	78 023,40лв.

Източник: Юбилейна книга на Българската земеделска банка 1864–1879–1904–1938, София, 1931, с. 139.

Отчитайки фактът, че през разглеждания период страната води две последователни войни (1912–1913), увеличаването на банковите влогове се определя като едно забележително явление.

В периода 1912–1914 г., в сравнение с мирните години 1909–1912 г., се наблюдава засилено акумулиране на парични средства в държавните банки⁴. Спестовният капитал в трите държавни кредитни институции (БНБ, БЗБ и Българска кооперативна банка) нараства от 168 926 000 лв. през 1909 г. на 309 896 000 лв. през 1914 г. За този период, средното процентно увеличение на спестовността е 13,09%, като най-високо то е през 1913 г. – 25,45%⁵. Цифровите данни потвърждават, че през периода на балканските войни доверието на населението към държавните банкови институции не се разколебава и влоговете операции остават стабилни и се развиват по нормален начин.

Обяснение на ръста може да се търси не в „нарастване на богатствата или увеличаване на спестовността на българското население. По-скоро невъзможността, свободните парични средства да се вложат в сектори като индустрия, търговия и селско стопанство, става причина те да се предоставят на банката под формата на влогове⁶. Така преди и по време на военния период не се наблюдава разколебаване на влоговете банкови операции. Това явление не е характерно само за България. Увеличение на влоговете се наблюдава и в кредитните системи на останалите воюващи държави.

⁴ Пак там. 1-2, 1915, с. 117.

⁵ Пак там. 1-2, 1915, с. 178.

⁶ Списание на българското икономическо дружество, 1-2-3, 1921, с. 48-49.

В периода на войните не настъпват изменения в размера на лихвите на раздаваните заеми, комисионните и таксите, които БЗБ взема и плаща. С най-висока лихва от 8 % се отпускат заемите срещу поръчителство. На следващо място, по размер на лихвата, се нарежда заемът срещу залог на посеви с 7 ½ %. Най-голяма част от заемите, отпускани от БЗБ са със 7% лихва. Това са: ипотечните заеми, заеми и специални текущи сметки под залог на ценни книжа и движими имоти, заеми отпускани на окръзи и общини. С най-ниска лихва от 6½% се отпускат заемите на земеделските кооперативни кредитни дружества⁷.

Данните от годишния отчет на банката показват, че към 31 декември 1911г. тя е отпуснала 201 778 заема срещу поръчителство на стойност 43 644 331,50 лева. Година по-късно броят на заемите намалява на 199 415, а стойността им нараства на 45 947 815,10 лева (Report, 1914). През следващата военна година тази тенденция се запазва и към 31 декември 1913 г. земеделската банка има 197 104 заема срещу поръчителство на стойност 48 149 707,46 лева (Report, 1913), т.е. през военния период отпусканите заеми намаляват по брой, но нараства стойността им. Сумите на отпусканите заеми срещу поръчителство през двете военни години се разпределят по следния начин.

Таблица 6.

Разпределение на заема срещу поръчителство през 1912 г. по размера

Брой записи За 1912 г.	Размер на заема за 1912 г.	Сума на заема за 1912 г.
64535	до 100 лв.	4 678 283,60
66223	от 101 до 200	10 538 924,92
28998	от 201 до 300	7 588 324,63
14284	от 301 до 400	5 216 445,23
9251	от 401 до 500	4 371 406,81
15417	от 501 до 1000	12 094 996,23
618	от 1001 до 3000	996 644,89
74	от 3001 до 5000	319 138,57
15	от 5001 нагоре	143 650,22

Източник: Отчет на Българската земеделска банка за 1912 г., София, 1913 г., с. 5.

⁷ Банков преглед, 1-2, 1915, с. 16.

Заемите от втората група, т.е. от 101 до 200 лв. са най-предпочитаните. Те са както с най-много записи, така и с най-голяма обща сума. Това обстоятелство за пореден път доказва, че земеделците имат нужда от по-малки по размер заеми.

Таблица 7.

Разпределение на заема срещу поръчителство през 1913 г. по размера

Брой записи За 1913 г.	Размер на заема за 1913 г.	Сума на заема за 1913 г.
62232	до 100 лв.	4 578225,82
60753	от 101 до 200	9 792 438,50
30357	от 201 до 300	7 853 999,70
14795	от 301 до 400	5 443 369,33
9628	от 401 до 500	4 549 275,80
5562	от 501 до 600	3 184 124,62
2755	от 601 до 700	1 863 647,34
3029	от 701 до 800	2 337 469,21
1638	от 801 до 900	1 436 108,77
5656	от 901 до 1000	5 562 062
521	от 1001 до 2000	771 553,11
89	от 2001 до 3000	232 312,53
69	от 3001 до 5000	295 989,77
20	от 5001 нагоре	249 131,96

Източник: Отчет на Българската земеделска банка за 1913 г., София, 1914 г., с. 5.

И през следващата отчетна 1913 година се запазва тенденцията, най-предпочитаните заеми да са тези с по-малък размер.

През военния период (1912–1913), отпусканите от БЗБ ипотечните заеми ежегодно нарастват както по брой, така и по стойност. През 1911 г. са отпуснати 24054 заема на стойност 35 731 610,03 лева. В края на 1912 г. броят на ипотечните заеми нараства с 1682, а стойността им с 6 092 851,45 лева. През 1913 г. са отпуснати 1548 нови ипотечни заеми на стойност 6 526 349,64 лв. и са погасени 1037 на стойност 2 665 250,51 лв. и към 31 декември 1913 г. общият брой на ипотечните заеми е 26247, а стойността им 45 685 560,61 лв. (Report, 1913; Report, 1914).

Най-често отпусканите ипотечни заеми са тези за срок от 5 до 10 и от 10 до 20 години. През 1912 г. са отпуснати съответно 13 016 заема от 5 до 10 години и 11 089 заема със срок от 10 до 20 години, а през следващата 1913 г. и броят им е 12 180 и 11 630 (Report, 1913; Report, 1914).

Заемите срещу залог, отпускани от банката се разделят на четири вида в зависимост от вида на залога. Това са заеми срещу залог на добитък, посеви, оръдия и земеделски произведения. В отчета на банката за 1912 г. се посочва, че общият брой на четирите вида заеми срещу залог е 65 850 на стойност 15 976 919,54 лв. В отчета за следващата военна 1913 г. тези две суми се променят, като броят на заемите намалява на 64 709, а стойността им се увеличава на 17 659 306,76 лв. Това се обяснява с факта, че броят на новоотпуснатите заеми е по-малък от погасените, но пък размерът им е по-голям.

Следваща група заеми са тези, които БЗБ отпуска на държавата, окръзите и общините. Държавата прибегва до кредитните услуги на банката в случай на финансово затруднение. През 1912 г. земеделската институция има отпуснати 6 заема на държавата на стойност 725 278,60 лв., а към 31 декември броят им се увеличава с един. Те стават 7 на стойност 2 915 570,57 лв. Заемите, отпускани на окръзите и общините, основно се използват за благоустройствени и просветни цели. Техният брой за една година – от 31 декември 1912 г. до 31 декември на следващата година се увеличава от 293 на 313, а стойността им от 4 999 086, 15 на 5 210 027,98 лв. (Jubilee Book, 1931, p. 7).

Българската земеделска банка има широка клонова мрежа. За периода от началото на дейността си 1904 г. до 1912 г. клоновете на банката са 85 на брой. Голяма е нуждата, от евтин и леснодостъпен кредит, която изпитва населението от присъединените към територията на страната земи след края на Първата балканска война. БЗБ, като основен кредитор на земеделското население, обръща внимание на тази нужда и развива активна дейност по посока откриване на нови банкови клонове. На 22 февруари 1913 г. с царски указ се назначават чиновниците на новооткрити банкови клонове⁸. Така във връзка с присъединяването на нови територии към страната за период от

⁸ Търговски фар, V, 455, 28 февруари 1913, с. 2.

една година – 1913 г., броят им нараства с 21. Същата тенденция се наблюдава и при броя на банковите агенции. През 1912 г. те са 72 на брой, а на следващата 1913 г. броят им нараства на 91. Всеки от банковите клонове се управлява от четирима служители: началник, касиер, сметководител и един банков служител. Водеща роля има началникът. Веднъж месечно той проверява книгите, сметките и ценностите на съответния клон, а всяко тримесечие прави проверка на сметките, книгите и касата на отделните агенции в дадения клон (Jubilee Book, 1931, pp. 121-122).

През военния период в различните райони на страната банковите операции търпят различни промени. Има клонове на банката, в които се наблюдава увеличение, а в други свиване на кредитната дейност. Първенци по брой и сума на операциите за 1912 г. са Софийският, Русенският, Пловдивският и Варненският клон на БЗБ. Съответно броят на извършените от тях операции е: 38 653, 14326, 13427 и 13313, а сумата им е: 123 967 944,63 лв., 35 588 251,50 лв., 26 797 902,23 лв. и 26 601 844,04 лв. През 1913 г. се променят първенците сред клоновете на земеделската банка. На първо място се запазва Софийският клон с 25526 операции на стойност 92 817 074,52 лв. Следват Видинският, Варненският и Русенският клон. Обяснение на това разместване вероятно може да се търси в териториалния обхват на военните действия и последиците, които те имат върху банковата активност.

Един от районите на страната, в който настъпилите военни събития не повлияват съществено на банковата активност, това е Варненският. През разглеждания период във варненския клон на земеделската банка се наблюдава увеличение на отпусканите банкови заеми. Варненският окръжен управител в своето изложение за състоянието окръга през 1913–1914 г. посочва движението на различните заеми, отпускани от клона на БЗБ. Земите срещу поръчителство, срещу залог на добитък и земеделски произведение, ипотечните заеми, заемите, отпускани на държавата, окръзите и общините и др. отбелязват увеличение, съответно с 58128,84 лв., 2154,55 лв., 168608,20 лв., 1248,65 лв. Една от причините, с която се обяснява нарасналият брой на заемите е, че вследствие на военните действия много от земеделците не разполагат със средства за поддържане на своите земеделски

стопанства и за тази цел прибъгват до услугите на банката. А увеличението на отпусканите ипотечни заеми се дължи до голяма степен и на засилената покупка-продажба на недвижими имоти на изселващото се от района турско население (Exhibition/Varna, 1914, pp. 113-114).

Освен отпусканите заеми, срочните влоговете в клона на земеделската банка във варненското окръжие също се увеличава. За периода 1913 – 1914 г. сумата на срочните влогове нараства с 167 647,30 лева. Това увеличение свидетелства за сравнително доброто състояние на населението във варненското окръжие в сравнение с други части на страната (Exhibition/Varna, 1914, pp. 113-114).

За разлика от Варненския окръг, където военните действия не водят до сътресения на банковата дейност, в други части на страната през периода на войната се наблюдава свиване на банковата активност. Намаление на извършваните банкови операции настъпва и в петте клона на земеделската банка в Русенския административен окръг. Като причина за това намаление, русенският окръжен управител, отбелязва войните и последствията от тях. За период от една година, от 1912 г. до 1913 г. общият брой на операциите намаляват от 31 050 за 49 428 789,32 лева до 23 342 операции за 34 899 110,54 лева. Най-голямо намаление на банковите операции се отбелязва в Русенския и Разградския клон съответно с 3679 и 1506 операции по-малко (Exhibition/ Ruse, 1914, p. 47).

Увеличение в броя на извършваните операции настъпва в периода от 1 юли 1913 до 1 юли 1914 г. спрямо предходния от 1 юли 1912 до 1 юли 1913 г. в Старозагорския окръг. В изложението, издадено от окръжния управител през 1914 г. като причина за спада на операциите през 1912–1913 г. се посочва войната и фактът, че „мнозина от банковите клиенти не са могли да прибъгнат до услугите на банката” (Exhibition/Stara Zagora, 1914, p. 117).

Все още широко разпространено явление наблюдавано в Старозагорския район е населението, най-вече „дребните собственици” да прибъгва до услугите на частни лихвари и чорбаджии (Exhibition/Stara Zagora, 1914, p. 118). Причината, с която се обяснява фактът, че населението предпочита заемите, отпускани от лихварите пред по-евтиния кредит на земеделската банка е усложнената процедура, с която е обвързан банковият

кредит. За нуждаещият се от заем земеделец, намирането на двама поръчители от селото се оказва трудна задача, която го отказва от услугите на банката.

Това явление продължава да се наблюдава не само в Старозагорския, но и в много други части на страната. За справяне с него централното управление на БЗБ предприема инициатива от 15 юни 1914 г., изразяваща се в провеждането на анкета във всички земеделски стопанства в страната. Целта е да се придобие обща представа за икономическото състояние, в което се намират и да се проведе реформа, с която банковия кредит да стане леснодостъпен (Exhibition/Stara Zagora, 1914, p. 118).

Голяма помощ и съдействие БЗБ оказва на бежанците, идващи от съседните на България държави след Втората балканска война. Банката отпуска значителни суми на бежанците, които да послужат за прехрана, за изграждане и „обзавеждане на селските им стопанства”. До декември 1914 г., три от клоновете на банката – Дедеагачкият, Орта-къйският и Софийският раздават на 3713 семейства бежанци 1 181 150 лева, т.е. средно по 318,11 лева на семейство. Наред с бежанците, БЗБ оказва финансова помощ и на местните жители. Трите клона раздават на 2634 семейства 500 520 лева, т.е. средно по 190,02 лева. Освен парични средства, клоновете на кредитния институт, предоставят на нуждаещите се, земеделски семена за посев на различни зърнени култури⁹. Нагледно раздадените парични средства и семена за посев в трите банкови клона е отразено в следната таблица.

Таблица 8.

Парични средства и семена за посев раздадени от Дедеагачкия, Орта-къйския и Софийския клон на БЗБ до 15 декември 1914 г.

Клонове	Дедеагачкият клон	Орта-къйският клон	Софийския клон
Бежанци	443 360 лева	208 910 лева	528 710 лева
Местно население	168 840 лева	121 340 лева	210 340 лева

Източник: Банков преглед, VII, 1–2, 1915 г., с. 11.

⁹ Банков преглед, VII, 1-2, 1915, с. 11.

Свидетелство за това дали паричните средства се ползват по предназначение дава комисията, натоварена с настаняване на бежанците. По нейни данни раздадените суми се ползват основно за целта, за която са отпуснати, а именно за закупуването на необходимия добитък и земеделски инвентар¹⁰. Както преди, така и по време на двете Балкански войни, БЗБ се утвърждава като един от факторите за просперитета на земеделското население в страната. В периода на двата последователни военни конфликта не настъпва свиване на влоговите операции в БЗБ. Напротив отбелязва се ръст на спестовността. Нов момент в дейността ѝ е подкрепата, която оказва на лишеното от средства за прехрана бежанско население като му предоставя финансова помощ и храни в натура. Активната кредитна дейност, която земеделската институция осъществява по време на двете балкански войни, свидетелства за голямата нужда, но и за доверие, което земеделците изпитват към нея. Въз основа на събраните факти в бъдеще интересно би било установяването на връзка между кредитната дейност на банката и реализираните земеделски реколти.

REFERENCES:

- Exhibition about the state of district of Ruse during the period 1912–1914*, 1914, Pechatnica At. N. Dankov, Ruse. (in Bulgarian)
- Exhibition about the state of district of Stara Zagora during the period 1913–1914*, 1914, Svetlina, Stara Zagora. (in Bulgarian)
- Exhibition about the state of district of Varna during the period 1913–1914*, 1914, Zora, Varna. (in Bulgarian)
- Report of the Bulgarian agricultural bank for 1912, 1913*, Pechatnica Grajdanin, Sofia. (in Bulgarian)
- Report of the Bulgarian agricultural bank for 1913, 1914*, Pechatnica Grajdanin, Sofia. (in Bulgarian)
- Sazdov, D, Popov, R & Spasov, L 2003, *History of Bulgaria 681–1944*, vol. 2, Sofi-R, Sofia. (in Bulgarian)
- Hall, R 2000, *The Balkan Wars 1912–1913 Prelude to the First World War*, Routledge, London.

¹⁰ Пак там. с. 11.

Jubilee Book of the Bulgarian Agricultural Bank 1864–1879–1904–1938, Darjavna pechatnica, Sofia. (in Bulgarian).

Correspondence address:

Rositsa Zlatinska – PhD

University of National and World Economy

8-mi dekemvri Str. 1700 Sofia

Tel.: (+359) 887 996662

E-mail: r.v.z@abv.bg